

Otiorhynchus ropotamus ANGELOV, 1974 (Coleoptera: Curculionidae) – nowy obcy gatunek ryjkowca w polskich miastach

Otiorhynchus ropotamus ANGELOV, 1974 (Coleoptera: Curculionidae)
– new adventive weevil species in Polish cities

Marek WANAT¹, Piotr Z. BIAŁOOKI²

¹ Muzeum Przyrodnicze Uniwersytetu Wrocławskiego, ul. Sienkiewicza 21, 50-335 Wrocław;
e-mail: marek.wanat@uwr.edu.pl, ORCID: 0000-0001-8560-7095

² Państwowa Inspekcja Ochrony Roślin i Nasiennictwa, ul. Na Stoku 48, 80-874 Gdańsk; e-mail: pbialooki@poczta.onet.pl

ABSTRACT. *Otiorhynchus ropotamus* ANGELOV, 1974 was discovered in Poland for the first time. Two populations of parthenogenetic females are living in two distant sites in Wrocław, each on different species of ornamental plants.

KEY WORDS: Curculionoidea, weevils, Entiminae, Otiorhynchini, adventive species, Wrocław.

Wstęp

Rodzaj *Otiorhynchus* GERMAR (opuchlak), największy wśród ryjkowców (Curculionoidea), dostarcza licznych przykładów inwazyjnych gatunków obcych (IGO) zawlekanych głównie do miast, wraz z obcymi roślinami przewożonymi transgranicznie i sadzonymi w ogrodach oraz wykorzystywanymi do kształtowania zieleni miejskiej. Sprzyja temu biologia tych ryjkowców, których larwy rozwijają się w glebie na korzeniach różnych roślin (np. GOSIK i SPRICK 2012, SPRICK i in. 2022), a imagines również są polifagiczne i nie wykazują jakiegokolwiek większej specjalizacji pokarmowej. Od początku XXI wieku stwierdzono w Polsce pięć nowych IGO z tego rodzaju (WANAT i in. 2011, MAZUR M.A. i MOKRZYCKI 2011, MAZUR M. 2016, JAROSIEWICZ i NEJFELD 2020) i z pewnością ta lista pozostaje nadal otwarta. Przedstawiamy poniżej kolejny taki gatunek, w przypadku którego po kilku latach od incydentalnego stwierdzenia we Wrocławiu, udało się potwierdzić obecność w Polsce stabilnej populacji.

Otiorhynchus (Prodemimus) ropotamus
ANGELOV, 1974

Material

– XS46 Wrocław-Ołbin (51.116N / 17.057E), 30 IX 2016, 1♀, ul. Sienkiewicza między ul. Łukasza

Górnickiego a ul. Mikołaja Reja, do czerpaka, leg. et coll. P. BIAŁOOKI; idem, 7 IX 2024, 7♀♀, otrząśnięto późnym wieczorem na parasol entomologiczny z wysokiego, nieprzyciętego żywopłotu z *Berberis* × sp. oraz z niewielkiego izolowanego klombu obsadzonego wyłącznie niską odmianą *Berberis* × *thunbergi*, leg. et coll. M. WANAT.

– XS36 Wrocław-Kozanów (51.135N / 16.970E), 6 IX 2024, 56♀♀, ul. Pilczycka między ul. Modrą a ul. Gwarecką, otrząśnięto późnym wieczorem na parasol entomologiczny z krzewów i odrostów lilaka pospolitego *Syringa vulgaris* L. oraz zaniedbanego żywopłotu z ligustru pospolitego *Ligustrum vulgare* L., leg. et coll. M. WANAT.

Diagnoza

Gatunek średniej wielkości (długość ciała 5,7–7,3 mm), wyraźnie większy od pospolitego i często współwystępującego w Polsce na tych samych roślinach *O. smreczynskii* CMOLUCH, z nieco wyraźniejszymi jasnymi plamkami na pokrywach (ryc.). Ciało jednolicie ciemnobrunatne, nogi i czułki nieco jaśniejsze. Ryjek o podobnej szerokości i długości, na szczycie zbliżonej szerokości jak u podstawy; za pterygiami po obu stronach z szerokimi, płytkimi bruzdami ograniczonymi od wewnątrz przez tępe żeberka i sięgającymi do przednich krawędzi oczu; wierzch ryjka na środku z drobnym, wypukłym,

Ryc. *Otiorhynchus (Prodeminus) ropotamus* ANGELOV z Wrocławia (fot. M. WANAT)

Fig. *Otiorhynchus (Prodeminus) ropotamus* ANGELOV from Wrocław (photo M. WANAT)

łśniącym ziarenkiem na poziomie tylnych krawędzi pterygiów; czoło między oczami z wydłużoną jamką środkową; oczy słabo wypukłe. Czułki smukłe, wszystkie człony biczyka wydłużone, poza 4-tym i 6-tym co najmniej 2 razy dłuższe od swej szerokości. Przedplecze gęsto i równomiernie pokryte niewielkimi ziarenkami, włosowate łuski na nich tylko nieznacznie odstające i mocno zakrzywione. Pokrywy krótkoowalne, ich owłosienie dość długie, pochylone ku tyłowi, umiarkowanie odstające; jasne łuski włosowate, żółtawe, tworzą mało wyraźne i nieregularne drobne plamki; rowki jako rzędy drobnych punktów; zagoniki kilkakrotnie od nich szersze, płaskie, wyraźnie pomarszczone. Przednie uda mocno zgrubiałe, z wysokim trójkątnym zębem zwieńczonym ostrym kolcem, na którego wewnętrznej, prostej krawędzi jest kilka drobniejszych kolców lub ziarenek; środkowe i tylne uda dużo smuklejsze, środkowe z drobnym pojedynczym kolcem, na tylnych kolec śladowy lub całkiem zanikły. Przednie golenie z wyraźnym wydłużonym, tępym rozszerzeniem w środku wewnętrznej krawędzi, na środkowych i tylnych goleniach rozszerzenie ledwo zaznaczone.

Dyskusja

W 2016 r. odłowiono w centrum Wrocławia przy ul. Sienkiewicza pojedynczy okaz *O. ropotamus* z nieznanego roślina. Stwierdzenia tego do niedawna, mimo kilku podjętych prób, nie udawało się potwierdzić kolejnymi okazami, więc zachodziło podejrzenie jego przypadkowości. We wrześniu 2024 r., podczas jednej z kilku upalnych nocy, odkryto licznie występującego *O. ropotamus* na wrocławskim osiedlu Kozanów, oddalonym od miejsca znalezienia pierwszego okazu o ponad 8 km. Autor odkrycia, zachęcony tym, że przełom VIII/IX to optimum fenologiczne pojawu imagines *O. ropotamus*, na co wskazują m.in. dane z Czech (KRÁTKÝ i in. 2022), postanowił podjąć podczas następnego, równie ciepłego nocy, kolejną próbę wykrycia tego ryjkowca na pierwszym, „historycznym” stanowisku w centrum miasta. Tym razem okazała się ona udana, dzięki ustaleniu na jakiej roślinie on w tym miejscu żeruje. Jest nią tam wyłącznie berberys, należący do dwóch różnych odmian ogrodniczych bądź mieszańców *Berberis thunbergii* rosnących w oddaleniu ok. 100 m od siebie. Między wspomnianymi, niewielkimi stanowiskami berberysu, gdzie stwierdzono *O. ropotamus*, po drugiej stronie ul. Sienkiewicza, rośnie stary żywopłot z ligustru *Ligustrum vulgare*, który również stanowi roślinę żywicielską gatunku. Tam jednak opuchlak ten nie został stwierdzony. Dobę wcześniej na Kozanowie otrząsany on był za to właśnie z żywopłotu ligustrowego oraz z krzewów i odrostów lilaka *Syringa vulgaris*, w zbliżonych liczbach osobników. Okazuje się zatem, że nawet w obrębie tego samego miasta, *O. ropotamus* może wykazywać odmienne preferencje co do gatunku rośliny żywicielskiej. Co więcej, na Kozanowie nie został on odszukany na liczącym przynajmniej kilkanaście m² szerokim żywopłocie ze śnieguliczki *Chenaulta Symphoricarpos × chenaultii* ‘HANCOCK’, która jest, obok irgi *Dammera Cotoneaster dammeri* SCHNEIDER, jego podstawową rośliną żywicielską w Hradec Králové (KRÁTKÝ i in. 2022). Ryjkowiec był za to obecny na oddalonych o najwyżej 20 m krzewach lilaka na tym samym trawniku.

Otiorhynchus ropotamus został opisany z południowo-wschodniej Bułgarii (dolina rzeki Ropotamo, Strandža), gdzie ma być gatunkiem obupłciowym (ANGELOV 1974, 1976). Jednak populacje z Czech, jak i z Polski składają się wyłącznie z samic i są partenogenetyczne, podobnie jak populacje z innych rejonów Bułgarii oraz z kontynentalnej Grecji (P. BIAŁOOKI, dane niepublikowane). Rozpowszechniona w rodzaju *Otiorhynchus* partenogeneza jest niewątpliwie czynnikiem ułatwiającym ekspansję wielu gatunkom i podkreślano to już w wielu publikacjach (np. MAZUR M. 2003; STENBERG i LUND-

MARK 2004; WANAT i in. 2011). Jednak równie istotna, jeśli nie ważniejsza (choćby u niepartenogenetycznych, a mimo to mocno inwazyjnych w środkowej Europie *Otiorhynchus armadillo* (ROSSI) i *O. pseudonothus* APFELBECK), jest ich niezwykła plastyczność, gdy chodzi o zjadane przez te chrząszcze rośliny, czego *O. ropotamus* jest kolejnym doskonałym przykładem. Zdecydowanie nie należy w ich przypadku przyzwyczajając się do traktowania gatunków roślin, z których liczne imagines zostały zebrane w jakimś miejscu, jako przypisanych i powtarzalnych roślin żywicielskich, bo w innych, nawet nieodległych miejscach, preferencje wobec zjadanej rośliny mogą być całkiem inne. Wśród fitofagicznych chrząszczy wygląda to na fenomen faworyzujący takie gatunki w dzisiejszym szybko zmieniającym się środowisku, przynajmniej w zurbanizowanych obszarach, nieustannie powiększanych przez człowieka. Wydaje się, że przynajmniej niektóre z tych ryjkowców mają dzięki temu spory potencjał do stania się w aglomeracjach miejskich uciążliwymi gatunkami inwazyjnymi.

Podziękowania

Dziękujemy dr Ewie LENARD za pomoc w identyfikacji odmian berberysu oraz anonimowemu recenzentowi za uwagi i sugestie czyniące tekst lepszym.

SUMMARY

The new adventive weevil, *Otiorhynchus ropotamus* ANGELOV, was confirmed in 2024 to occur in Poland. It was described from south-eastern Bulgaria, where it is bisexual, but in the rest of Bulgaria, as well as in Greece and in Czechia, where it was recently discovered in Hradec Králové, the males are unknown. Two parthenogenetic populations were detected in Wrocław, in the localities distant by over 8 km. In both these sites the weevil has different feeding plant preferences, other than in Czechia. In the first (Sienkiewicza str., Ołbin district) it was found only on the *Berberis* cultivars (in the place where the single specimen was first incidentally caught in 2016), and in the second site (Kozanów estate) it was collected in dozens from *Syringa vulgaris* L. and *Ligustrum vulgare* L. bushes and hedgerows. It is distinct from other *Otiorhynchus* species living in urban green areas in Poland primarily in the shape of large acute triangular tooth on distinctly inflated fore femora, having straight inner margin with several minute spines or asperities, and in the obtusely expanded fore tibiae in middle of inner margin.

PIŚMIENNICTWO

- ANGELOV P. 1974. Neue Arten der Gattung *Otiorhynchus* GERMAR (Curculionidae, Coleoptera). Doklady Bolgarskoy Akademii Nauk, **27**: 975-976.
- ANGELOV P. 1976. Coleoptera, Curculionidae, 1 Part (Apioninae, Otiorhynchinae). Fauna Bulgarica **5**: 1-356.

- GOSIK R., SPRICK P. 2012. Larval morphology of *Otiorhynchus ligustici*, *O. porcatus* and *O. salicicola* (Coleoptera, Curculionidae, Otiorhynchini). Deutsche Entomologische Zeitschrift, **59** (2): 301-316.
- JAROSIEWICZ G., NEJFELD P. 2020. *Otiorhynchus pseudonothus* APFELBECK, 1897 – nowy gatunek chrząszcza w Polsce oraz pierwsze stwierdzenie *Otiorhynchus armadillo* (ROSSI, 1792) (Coleoptera: Curculionidae) w Beskidzie Zachodnim. Uwagi dotyczące odróżniania gatunków. Acta Entomologica Silesiana, **28** (online 019): 1-10.
- KRÁTKÝ J., PELIKÁN J., JANSA P., BALÁZSZ A. 2022. Doplněk ke druhému dílu Komentovaného seznamu nosatcovitých brouků (Coleoptera: Curculionidae bez Scolytinae a Platypodinae) České republiky a Slovenska: nové záznamy pro sledované území a nomenklatorické změny. Klapalekiana, **58**: 569-574.
- MAZUR M. 2003. Description of male of *Otiorhynchus raucus* (FABRICIUS, 1777) with some remarks on the geographical origin of the species (Coleoptera: Curculionidae). Genus, **14** (2): 241-248.
- MAZUR M. 2016. Otiorhynchini (Coleoptera: Curculionidae) Polski. Zróżnicowanie i klasyfikacja zasięgów. Wydawnictwo Naukowe UP, Prace Monograficzne, **767**: 1-199.
- MAZUR M.A., MOKRZYCKI T. 2011. Confirmation of the presence of *Otiorhynchus armadillo* (ROSSI, 1792) (Coleoptera: Curculionidae: Entiminae) in Poland. Opole Scientific Society Nature Journal, **44**: 132-134.
- SPRICK P., GOSIK R., GRABA S. 2022. Morphology, instar determination and larval biology of *Otiorhynchus* (*Otiorhynchus*) *coecus* GERMAR, 1823 and pupal morphology of *O. (Nihus) carinatopunctatus* (RETZIUS, 1783) and *O. (Postaremus) nodosus* (O. F. MÜLLER, 1764) from Central or Northern Europe (Coleoptera, Curculionidae, Entiminae). Weevil News, **99**: 1-24.
- STENBERG P., LUNDMARK M. 2004. Distribution, mechanisms and evolutionary significance of clonality and polyploidy in weevils. Agricultural and Forest Entomology, **6**: 259-266.
- WANAT M., BIAŁOOKI P., KONWERSKI S. 2011. *Otiorhynchus* subgenus *Arammichnus* GOZIS, 1882 in Poland (Coleoptera: Curculionidae). Genus, **22** (2): 292-298.

Wpłynęło: 28 października 2024
Zaakceptowano: 2 grudnia 2024